

Nové opisné časy v češtině?

5. června 2025

Tilman Berger (Univerzita v Tübingenu)

Plán přednášky

- 1) Úvod
- 2) Počet časů v češtině
- 3) Nové časy podle Mathesia
- 4) Exkurz: předložkový rezultativ
- 5) Dva noví kandidáti
 - prospektiv
 - absentiv
- 6) Shrnutí

Úvod

- počet slovesných časů se velice různí, dokonce v Evropě
 - většina slovanských jazyků má tři časy, ale i jiné jazyky (např. maďarština...)
 - naopak bulharština má jich 9, angličtina 12 atd.
- různorodé tendence
 - zmenšení počtu časů v severních slovanských jazycích (s výjimkou horní lužické srbštiny)
 - narůst počtu časů v germánských jazycích, např. v angličtině a němčině
- hodnocení diachronních vývojů
 - v popisech jazyků, které mají více slovesných časů, se to občas hodnotí jako příznak kultivovanosti jazyka
 - v popisech maďarštiny pro cizince se často zdůrazňuje, že maďarština mívala více časů, ale zbavila se jich, protože byly zbytečné

Počet časů v češtině

- fakticky všechny popisy současné češtiny se shodí, že čeština má tři časy (přítomný, minulý a budoucí)
- občas se také zmiňuje antepreteritum, ale vlastně všichni se shodnou, že tento čas z češtiny zmizel v průběhu 19. století a že se zachoval jen jako archaizmus (a také v podmiňovacím způsobu minulém)
- jiný názor však zastával svého času Vilém Mathesius...

Nová soustava slovesných časů podle Mathesia

- Mathesius (1925)

Na označení slovesných tvarů v nové češtině se ustálila **jména présens, futurum, perfektum a plusquamperfektum**. Myslím, že bude potřeba toto pojmenování částečně změnit. Tvary *nesl jsem* a *byl jsem nesl* je možno nazývatí perfektem a plusquamperfektem podle jejich původu, ale dnešní jejich význam téměř napořád je význam prostého preterita nebo antepreterita a označení jich těmito jmény jest tím naléhavější, **že v hovorové češtině máme opravdu vedle preterita a antepreterita skutečně perfektum a plusquamperfektum, ba i futurum exaktum vedle prostého futura.**

Jde o soustavu časů, která pomocí slovesa *míti* a příčestí minulého trpného vyjadřuje přítomný, minulý nebo budoucí stav, vzešlý z předcházejícího konání, na př. *máme zaseto, když jsme měli zaseto, až budeme mítí zaseto.*

Jak to vidí novější literatura?

- jen málo kolegů se přidalo k Mathesiovu názoru (např. Šmilauer, Havránek a Kopečný)
- prosadil se ale názor Hausenblasův, že jde tu jde o kategorii „výsledného stavu“
- moderní popisy mluví také o „rezultativu“ (srov. Giger 2003)
- proč rezultativ není slovesným časem?
 - „vyjádřený stav je výsledkem vyplývajícím z předcházejícího děje“ (NESJ), má tedy specifickou sémantiku, která se rozlišuje od temporální
 - kombinuje se se všemi slovesnými časy
 - sloveso je vždycky dokonavé

Exkurz: předložkový rezultativ

- rád bych Vám tu představil další konstrukci, o které jsme psali s Björnem Wiemerem, totiž „předložkový rezultativ“
- z důvodu času se musím omezit na pár příkladů:
 - Děti *jsou po snídani*.
 - Syn *je po zlomenině* nějaké nártové kostičky.
 - Už *je po problému*.
- a samozřejmě to také není nový slovesný čas, už tím, že jde o nominální konstrukci

Dva nové kandidáty

- prospektiv
- absentiv

Dva nové kandidáty

- prospektiv
 - slovenská konstrukce *ísť* + infinitiv
 - *idem urobiť polievku, ide pršať*
- absentiv

Dva nové kandidáty

- prospektiv
 - slovenská konstrukce *ísť* + infinitiv
 - *idem urobiť polievku, ide pršať*
- absentiv
 - konstrukce *byl jsem se koupat* podle Dokulila (1949)

Prospektiv ve slovenštině

- konstrukce *íšť* + infinitiv je známá dávno (Bartek 1932/33, Ružička 1956, Orlovský 1964) a platí jako slovenské specifikum
- „prospektiv“ je znám i z jiných jazyků (*I am going to ...*)
- klasické příklady podle Gigerera:
 - „Peter! Pod’ sem. *Ideme sa fotiť*.“
 - *Idem urobiť* polievku.
 - *Ide pršať*, poďme sa skryť!
- na cestě ke gramatikalizaci
 - funguje s neživotnými podměty
 - funguje v neosobních větách
- oba vidy jsou zastoupeny!

Prospektiv v češtině

- ale existují také české příklady:
 - Děkuji za informaci, *jdu jim* napsat dopis.
 - Koukám, že tu mám 160 nepřečtených emailů, tak to *jdu projít*.
 - Dobře, *jdu publikovat* další obrázky štěňat, co si hrají s dětmi.
- zřejmě konstrukce je mnohem řidší a méně gramatikalizována než v slovenštině
- ale existuje, a také s oběma vidy
 -

Proč myslím, že prospektiv se může stát novým časem

- význam „blízké“ budoucnosti je opravdový temporální význam
- prospektiv se kombinuje s oběma vidy
- prospektiv se nekombinuje s jinými časy (?)

Absentiv v češtině

- příklady typu *byl jsem se koupat, naši byli vázat* byly poprvé popsány Dokulilem (1949)
- dal je do souvislosti se slovesy pohybu
- uváděl doklady v přítomnosti a minulosti
- pozdější práce je spíše spojily s absentivem podle de Groota (1995) a s podobnými konstrukcemi, např. v němčině a v maďarštině
 - John *ist boxen*.
 - János *boxolni van*.
- sám jsem o tom psal v roce 2009 a zjistil mezi jiným
 - že konstrukce existuje už jenom v minulosti
 - že je možná s oběma vidy

Absentiv v češtině (pokračování)

- pár typických příkladů
 - Dnes jsem se *byl vyfotit* a podepsat náležitosti [...]
 - Já jsem se zasmál v Paříži, kde jsem *byl obědvat* se spisovatelem Milanem Kunderou.
 - Smím vědět, koho tu *byl zatknout*?
 - Na konci srpna jsme se *byli podívat* na dvou koupalištích ve Zlíně [...]
- zdá se, že není tak důležité, že někdo tu nebyl, ale spíše, že se jedná o delší průběh v minulosti
- proto pokládám „absentiv“ spíše za jistý typ progresivu, kategorie, který v slovanských jazycích téměř není (Plungjan 2021)
 -

Proč myslím, že absentiv se může stát novým časem

- význam protaženého přítentu je opravdu temporální význam (a je gramatikalizován v jiných jazycích)
- prospektiv se kombinuje s oběma vidy
- prospektiv se nekombinuje s jinými časy

Shrnutí

- čeština má stále tři slovesné časy, a v dohledné době se to měnit nebude
- čeština má poměrně komplexní systém rezultatív, která ale nepatří k slovesným časům v užším slova smyslu
- máme dva kandidáty na nové časy, totiž
 - konstrukci *jít* + infinitiv neboli prospektiv
 - konstrukci *být* + infinitiv neboli absentiv
- obě jsou zatím slabě gramatikalizovány, ale jsou „na vzestupu“
- a snad se někdo z mladších současníků dožije toho, jak se tyto slovesné časy dostanou do mluvnic 😊

➤

Köszönöm – děkuji!

Prof. Dr. i.R. Tilman Berger
Slavisches Seminar
Wilhelmstraße 50
D–72074 Tübingen
tberger@uni-tuebingen.de